

تشخیص و درمان بیماریها در طب سنتی

دکتر سید محمد باقر فضل جو
دکترای تخصصی طب سنتی

تعریف بیماری

❖ بیماری حالتی است که افعال و کنش و واکنشهای بدن یا عضو مختل شده و این اعمال از مسیر صحیح و معتدل خود خارج می گردند.

تقسیم بندی های تخصصی بیماری در طب سنتی

❖ سوءمزاج: وقتی مزاج عضوی از اعضاء بدن از حالت معتدل خود خارج و منحرف میشود سوءمزاج عضو ایجاد می شود.

❖ میزان انحراف از مزاج هم درجه بندی از 1 تا 4 داشته در نتیجه سوءمزاج هم از 1 تا 4 گریذبندی می شود.

❖ هر عضوي از بدن:

مزاج مخصوص و طبیعی خود را متناسب با بافت و عملکرد خود دارد.

❖ قلب: مزاج گرم و خشک

❖ مغز: مزاج سرد و تر

❖ مزاج کلی بدن برآیند مزاج اندامهای مختلف می باشد.

❖ مزاج:

❖ 1- مزاج مادرزادی 2- مزاج اکتسابی (عارضی)

❖ سوء مزاج از زاویه های متفاوت به انواع مختلفی تقسیم می شود که تخصصی هستند.

❖ 1- سوء مزاج مادرزادی 2- سوء مزاج اکتسابی (عارضی)

تقسیم بندی دیگر:

❖ **1- ساده:** بدون دخالت ماده کیفیت مزاج تغییر می کند.

❖ **2- مادی:** با دخالت و تاثیرگذاری ماده (خون، بلغم، صفرا و

سودا) سوءمزاج ایجاد می شود.

❖ هر کدام از سوءمزاج ساده و مادی هم بر اساس انواع مزاجها

به انواع شانزده گانه مفرد و مرکب تقسیم می شوند که به

عنوان نمونه به سوءمزاجهای مفرد با ذکر مثال اشاره می

شود:

- ❖ 1- گرم ساده مانند گرم‌زدگی
- ❖ 2- گرم مادی مانند تب‌های خونی و صفر‌اوی
- ❖ 3- سرد ساده مانند سرمازدگی
- ❖ 4- سرد مادی مانند فلج
- ❖ 5- تر ساده مانند سستی و افتادگی پوست و بافت‌های بدنی
- ❖ 6- تر مادی مانند ادم گوده‌گذار
- ❖ 7- خشک ساده مانند خشکی پوست ناشی از گرما یا سرمای شدید
- ❖ 8- خشک مادی مانند سرطان و جذام

تقسیم بندی دیگر برای بیماری:

❖ 1- بیماری اصلی: عامل بیماری در خود عضو هست و علت بیماری از جای دیگری نیست مانند سردردی که به علت خونریزی در مغز ایجاد می شود.

❖ 2- بیماری مشارکتی: بیماری عضو نتیجه بیماری عضو دیگری هست مانند سردردی که به علت بیماری معده ایجاد می شود و تا ناراحتی معده درمان نشود سردرد درمان قطعی نمی شود.

راههای مشارکت و ارتباط اعضا با هم

- ❖ 1- مجاورت با هم : ریه با قلب
- ❖ 2- مجرا: دهان با معده
- ❖ 3- ارتباط مستقیم عملکردی (خادم و مخدوم) : رشته های اعصاب با مغز
- ❖ 4- مبدا بودن برای عملکرد یک عضو: دیافراگم برای ریه
- ❖ 5- مسیر یکسان(محاذاات): معده با مغز
- ❖ 6- مناسبت عضو کم اهمیت برای قبول و جذب فضولات و مواد بیماریزا از عضو پراهمیت (انصباب: ریزش): از قلب به غدد زیر بغل، از مغز به معده

عوامل ششگانه ضروری و موثر در سلامتی و بیماری (سته ضروریه)

چگونگی و تغییرات این عوامل در بهداشت و حفظ سلامتی و یا ایجاد بیماری تاثیرات مهم و اساسی دارد.

❖ 1- آب و هوای محیط زندگی: تغییرات فصلی، منطقه جغرافیایی محل زندگی، مسکن

❖ 2- خوردنیها و آشامیدنیها: غذا، آب و داروهای مصرفی

❖ 3- خواب و بیداری

❖ 4- حرکت و سکون

❖ 5- حالات روحی و روانی

❖ 6- دفع مواد مضر سلامتی و حفظ مواد ضروری حیات توسط بدن (احتباس و استفراغ)

معیارهای تشخیص بیماری در طب سنتی

یک پزشک خوب باید به ترتیب:

- ❖ 1- با تقسیم بندیهای کلی بیماری در طب سنتی به خوبی آشنا باشد.
- ❖ 2- زیرمجموعه های بسیار متنوع این تقسیمات کلی را بشناسد.
- ❖ 3- علایم بیماریها را به خوبی یاد گرفته تا بتواند با یک شرح حال کامل به تشخیص بیماری برسد.
- ❖ 4- سپس بتواند جایگاه بیماری را در تقسیمات کلی بیماریها به دست آورد. (بیماری مادرزادی است یا اکتسابی، چه نوع سوءمزاجی است، اصلی هست یا مشارکتی و...)

در مرحله بعد:

❖ اگر ممکن باشد با توجه به علایم مزاج مادرزادی در هفت سال اول و دوم زندگی، مزاج مادرزادی بیمار را به دست آورد.

❖ مزاج فرد را که قبل از ابتلا به بیماری و در زمان سلامت داشته، بشناسد.

❖ و سپس میزان یا درجه انحراف مزاج را در زمان بیماری از مزاج زمان سلامت به دست آورد تا بتواند پروتکل درمانی را بر اساس آن تنظیم کند.

از طرف دیگر:

❖ سته ضروری یا عوامل ششگانه ضروری حاکم بر زندگی بیمار را

ارزیابی بکند.

❖ تغییرات این عوامل را و تاثیرات آن را در فرد بیمار به دست آورد ...

❖ تا بتواند به بیمار در درمان کمک اساسی نماید.

❖ گاهی فقط یک تغییر در محل سکونت و یا آب و هوا و یا تغذیه میتواند باعث بیماری در فرد شود و اصلاح همان تغییر باعث بهبودی بیمار می گردد. مثلا شخصی که در آب و هوای مرطوب شمال زندگی می کرده و با آن سازگار بوده با انتقال به تبریز دچار بیخوابی و یا خشکی و آگزمای پوست می گردد.

❖ مثال دیگر: کودکی که مدت طولانی سوزش ادرار داشته و آزمایشات مختلف و اقدامات پاراکلینیکی تماما طبیعی بودند، با سوال از تغذیه خانواده مشخص شد که در غذاها از ادویه تند به مقادیر زیاد استفاده می شده که با حذف یا تعدیل آن شکایت کودک برطرف می شود.

نبض

- ❖ شناخت نبض و انواع آن نقش بسیار مهمی در تشخیص بیماری دارد.
- ❖ بعضی از نبض شناسان بسیار ماهر و باتجربه که سالیان متمادی در این امر تجربه کسب کرده اند می توانند با گرفتن نبض صدها بیماری را تشخیص دهند.
- ❖ نبض به گروههای عمده و زیرگروههای بسیار زیادی تقسیم میشود.
- ❖ یادگیری تئوریک آنها کافی نیست و پزشک باید با تجربه زیاد و گرفتن نبض هزاران بیمار به این مهارت دست یابد.

خصوصیات نبض

- ❖ طول (4 انگشت معتدل)
- ❖ عرض
- ❖ ارتفاع
- ❖ سرعت (زمان یک حرکت موجی نبض)
- ❖ تواتر و تفاوت (تاکبکاردی و برادیکاردی)
- ❖ خصوصیات دیواره شریان (نرم یا صلب یا متوسط)
- ❖ چگونگی و شکل حرکات نبض
- ❖ قوت و ضعف نبض

بررسی ادرار (قاروره)

- ❖ مبحث بسیار گسترده ای در علامت شناسی (سمیولوژی) طب سنتی بوده که:
- ❖ فقط با مشاهده ادرار بیمار و ارزیابی فاکتورهای مطرح شده به تشخیص بیماری منجر می شود.
- ❖ قاروره یعنی شیشه مخصوص گرفتن ادرار
- ❖ ادرار انسان به صورت تخصصی نشان دهنده حالات و سلامتی و بیماری کبد و کلیه و مجاری ادرار و مثانه میباشد گرچه در بیشتر موارد نیز می توان به وضیت دیگر اندامها هم پی برد.
- ❖ گرفتن ادرار بیمار شرایط خاص خود را داشته و خصوصیتی از قبیل رنگ (28 نوع)، قوام ادرار، کدورت یا صاف بودن، بو (6 نوع)، کف ادرار، مقدار ادرار، رسوب (13 نوع) در آن مورد ارزیابی قرار میگیرند.

❖ البته مسائل گفته شده به این معنی هست که شرح حال و معاینه دقیق و همه جانبه در تشخیص نقش اساسی داشته و به معنی نفی اقدامات جدید پاراکلینیکی نیست و در جای خود از پیشرفتهای جدید هم در تشخیص بیماری یا تائید تشخیص استفاده می کنیم.

اصول درمان بیماریها در طب سنتی

طبيب خادم و قائم مقام طبيعت است.

طبیعت چیست؟

طبیعت یا نیروی تدبیر کننده حفظ سلامتی (قوه مدبره بدن)

مجموعه مکانیسمهای طبیعی که:

❖ حاصل تعامل امور هفتگانه طبیعی بوده

❖ هوشمندانه عمل کرده

❖ امر تغذیه بدن و دفع فضولات و بیماریها و رشد و

نمو و ادامه حیات و تولید مثل و

❖ کلیه امور بدن را به انجام میرساند و در حقیقت به

تدبیر بدن میپردازد

مثالهایی از عملکرد طبیعت:

- ❖ اسهال یا استفراغ به دنبال خوردن غذای فاسد
- ❖ خون دماغ شدن به دنبال افزایش فشار خون
- ❖ سرفه بعد از ورود شیء خارجی به مجاری تنفسی

پزشک حاذق کسی هست که:

❖ قوانین و راهکارهای طبیعت را برای حفظ سلامتی و دفع بیماری به خوبی بشناسد.

❖ بداند که در یک بیماری خاص طبیعت بدن چگونه عمل میکند..

❖ تا همان کاری را که هدف طبیعت هست انجام دهد
و...

در حقیقت خادم و کمک کار طبیعت باشد تا بهبودی حاصل شود.

مثال:

❖ شخص به دنبال عفونت، دمل هایی در بدنش ظاهر می شود، پس از مدتی دمل کاملاً رسیده و پخته شده و خود به خود سر باز کرده و چرک بیرون می ریزد. (ولی زمانبر است)

❖ پزشک چون راهکار طبیعت را می شناسد به کمک طبیعت آمده:

❖ 1- داروهایی می دهد تا دمل سریعتر به مرحله پختگی و نضج برسد

❖ 2- سپس از دارویی استفاده می کند که دمل سر باز کرده و عفونت بیرون بریزد

❖ 3- در مرحله آخر از داروی التیام دهنده زخم استفاده می کند.

راهکارها یا قوانین طبیعت

- ❖ نضج : مکانیسمی که طی آن بدن مواد بیماریزای غیر قابل دفع را به صورت قابل دفع در می آورد تا به راحتی از بدن خارج گردند. (مثال: اخلاط سینه)
- ❖ دفع ماده از عضو مهم و حساس به عضو کم اهمیت (دفع از اشرف به اخس): دفع عفونت از قلب به غدد زیربغل
- ❖ انتقال
- ❖ حرارت دوستی
- ❖ اشتغال و غفلت
- ❖ دفع از راه های ساده و عادی
- ❖ حکمت
- ❖ حرارت درمانی
- ❖ تدریج

قوانین کمک پزشکی به طبیعت

- ❖ قانون توقف: وقتی طبیعت مشغول دفع ماده بیماریزا هست پزشکی باید توقف کرده و دخالت نکند تا ماده دفع شود
- ❖ مثال: در هنگام عفونت سینوسها که مواد از بینی دفع میشوند نباید مانع این امر شد و تجویز زودهنگام آنتی هیستامین باعث حبس این مواد در حفرات سینوسی می گردد.
- ❖ قانون مشابه سازی: پزشکی باید روشهای عملکرد طبیعت را در مورد دفع بیماری بداند و هنگامی که طبیعت ضعیف شده روش مشابه آن را به صورت مصنوعی ایجاد بکند.
- ❖ مثال: ایجاد استفراغ مصنوعی در فردی که غذای سنگینی خورده و دچار ناراحتی شده است .
- ❖ قانون شناخت ضعفهای طبیعت: نقاط ضعف طبیعت و عوامل تضعیف کننده و تقویت کننده طبیعت را بشناسد.
- ❖ قانون شناخت ظرفیت طبیعت
- ❖ قانون شناخت علایم طبیعت

برونکل کلی درمان:

مراحل درمان به ترتیب عبارتند از:

❖ تدابیر تغذیه ای و تدابیر مربوط به عوامل ششگانه
ضروری محیط به زندگی

❖ تدابیر دارویی

❖ تدابیر عملی و دستکاری (فصد، حجامت، زالو و ...)

تدابیر تغذیه ای و تدابیر مربوط به عوامل ششگانه ضروری حاکم بر زندگی

❖ اگر عوامل ششگانه حاکم بر زندگی شخص تغییرات نامطلوب دارد باید به اصلاح آن پرداخت.

❖ به عنوان نمونه در مثالی که قبلاً ذکر شد (شخصی که به علت انتقال از آب و هوای مرطوب شمال به تبریز دچار مشکل خشکی پوست و ریزش مو و یا بیخوابی شده) فاکتور رطوبت در بدن و یا پوست بیمار کاهش پیدا کرده است لذا برای درمان یا باید مجدداً به محل قبلی زندگی خود بازگردد و یا در صورت عدم امکان انتقال به محیط قبلی با تمهیدات لازم تغذیه ای و عملی (مانند وان آب نیمگرم حاوی گیاهان دارویی رطوبت بخش) و در نهایت دارویی به درمان مشکل وی پرداخت.

تدابیر تغذیه ای

الف- منع غذا:

❖ وقتی که طبیعت بدن مشغول مبارزه با بیماری و عوامل بیماریزا است به شرطی که قوت بدن و طبیعت خوب و قوی باشد. فلسفه این پرهیز این است که قوای بدنی فقط مشغول به دفع بیماری باشد و اشتغال به هضم مانع مبارزه با بیماری نشود.

ب- کاهش غذا:

- ❖ وقتی کاهش غذا داده می شود که طبیعت بدن مشغول مبارزه با عوامل بیماریزا بوده و قوت بدن خوب نبوده و دچار ضعف باشد. این کاهش هم به مقدار معتدل داده می شود.
- ❖ در حقیقت منع غذا یا کاهش آن در بیماریهای حاد داده می شود. مثلا در سرماخوردگی حاد
- ❖ در بیماریهای مزمن تبار و عفونی اصلا کاهش غذایی داده نمی شود. در مزمن غیر عفونی کاهش غذایی فقط در انتهای بیماری داده می شود.

کاهش غذا به دو گونه هست:

❖ الف- کمی

❖ ب- کیفی

ج- افزایش غذا:

❖ افزایش غذا در ابتدای بیماریهای مزمن و در طول مدت بیماری (به جز انتهای بیماری) داده میشود آن هم غذاهای سریع الهضمی که کیفیت تغذیه ای بالایی داشته باشند.

❖ البته در تدابیر تغذیه ای حتما رعایت قوت بیمار و عادت و مزاج و نوع بیماری و سن فرد و منطقه زندگی و زمان فصلی سال باید بشود.

تدابیر دارویی

در درمان دارویی رعایت 11 اصل ضروری است:

- ❖ مزاج زمان سلامت و مزاج بیماری:
- ❖ تفاوت و میزان انحراف مزاج بیماری را از مزاج طبیعی فرد سنجیده و داروی مناسب داده می شود.
- ❖ نوع بیماری
- ❖ عامل بیماری
- ❖ قوت و ضعف بیمار
- ❖ سن بیمار
- ❖ عادت بیمار
- ❖ وضعیت منطقه جغرافیایی
- ❖ زمان فصلی
- ❖ وضعیت و مزاج هوا
- ❖ شغل بیمار
- ❖ بیماری در کدام عضو است؟ بعضی از داروهای گیاهی تاثیرات اختصاصی روی اعضای خاصی دارند مثلا زعفران روی قلب یا صبرزرد (آلوئه ورا) روی مغز یا سورنجان روی مفاصل...

سه اصل مهم در انتخاب دارو باید رعایت بشود:

❖ کیفیت دارو متناسب با بیماری باشد

توضیح: هر دارویی دارای مزاج خاص خودش هست که این مزاج درجه بندی (گریدبندی) از 1 تا 4 دارد و بر اساس درجه انحراف مزاج بیماری داروی مناسب انتخاب می شود.

❖ دوز دارو متناسب با بیماری و مراحل مختلف آن انتخاب بشود

❖ زمان مصرف دارو : چه دارویی در چه مرحله ای از بیماری تجویز شود

نکته مهم:

در درمان بیماری در صورتی که امکان درمان و تاثیر آن با داروهای مفرد وجود دارد نباید از داروهای ترکیبی استفاده شود و داروهای ترکیبی در مرحله بعد تجویز می شود.

سه مرحله اساسی در درمان دارویی در یک عضو:

❖ پاکسازی عضو از عامل بیماریزا با اقدامات و داروهایی که

باعث دفع مواد بیماریزا می شوند.

❖ تعدیل مزاج عضو

❖ تقویت عضو با داروهای تقویت کننده تا از عود بیماری

جلوگیری شود.

ام الامراض يا مادر بيماريها
(نزله)

نزله

- ❖ نزول اخلاط و مواد از مغز به سینوسها، حلق و بینی و ستون فقرات
- ❖ نزله بر اساس علایم بالینی:
- ❖ به دو نوع نزله گرم یا حاد (که در حقیقت آلرژی فصلی یک نوع شایع آن است)
- ❖ نزله سرد یا مزمن (که سینوزیت مزمن نوع شایع آن است) تقسیم می شود.

❖ از این بیماری در طب سنتی به تعبیر ام الامراض یا مادر بیماریها یاد میشود. چون که بر اساس دیدگاه طب سنتی و تجربیات حکمای گذشته موجب:

❖ آسم و حساسیت تنفسی، التهاب و زخم و آزرنگی معده و روده ها، کولیت، اسهالهای مزمن، ناراحتی های رحمی از قبیل فیبروم، میوم و حتی نازایی، درد و التهاب مفاصل، کمردرد و لغزندگی مهره های کمری و گردنی و دیسک بین مهره ای، خارش مزمن بدن و اگزماهای مزمن پوستی و... می شود.

❖ حتی مواردی از فلج های حرکتی اندامها که به صورت دوره ای تکرار شده و علت خاصی برایش یافت نمی شود نیز میتواند در اثر نزله های ناگهانی و دوره ای ایجاد شود.

درمان

الف- تدابیر مربوط به عوامل ششگانه موثر در سلامتی :

- ❖ بررسی تغییرات نامطلوب عوامل فوق
- ❖ پرهیزات تغذیه ای لازم مانند پرهیز از ادویه، غذاهای تند، فلفل، سس، فست فودها، سیر و پیاز خام. (چون این مواد غذایی با مکانیسمهایی باعث تشدید و حتی تولید نزلات میشوند)
- ❖ دستورات غذایی مفید: مثلا در نزله گرم وحاد (مانند آلرژی فصلی (استفاده از ماءالشعیر طبی یا غذاهای آبکی حاوی اسفناج، خرفه و... و در نزله سرد و مزمن استفاده از نان و انجیر، نان و مویز، عسلاب و ...
- ❖ پرهیز از گرما و سرمای شدید، استحمام مکرر و طولانی، پایین انداختن طولانی سر، فعالیت جسمی و جنسی زیاد و ..

ب- پاکسازی عضو مبتلا (سر و سینوسهای مبتلا):

❖ آماده سازی اخلاط و مواد بیماریزا جهت قابل دفع شدن توسط داروهایی که به صورت خوراکی استفاده شده و غلظت و قوام اخلاط را معتدل میکند. مانند ترکیبات حاوی گل گاوزبان و ریشه شیرین بیان.

همچنین اقداماتی مانند بخورهای لازم به سر و صورت و گذاشتن کیسه گرم حاوی مواد لازم باید انجام شود تا روند روند فوق به صورت کامل و سریعتر صورت پذیرد.

❖ وقتی غلظت مواد به حالت متعادل و قابل دفع شدن رسید از داروهای تسهیل کننده دفع استفاده میشود مانند ترکیبات حاوی صبر زرد (آلوئه ورا

ج- تقویت عضو

وقتی سر و سینوسها و بافت مغزی از اخلاط پاک شدند...

❖ تقویت عضو بیمار: برای جلوگیری از عود مجدد

❖ غذاها و داروهای تقویت کننده مغز، بوهای خاص طبیعی

تقویت کننده، روغن های تقویت کننده، تنفسهای عمیق و عسل

موم دار زیرزبانی

❖ همزمان با درمان بیماری، تقویت معده بیمار نیز انجام پذیرد.

مثالی از بیماری مشارکتی

- سردرد مشارکتی یعنی سردردی که منشأ آن در اندامهای دیگر بدنی است مانند سردرد معدی، سردرد کبدی، سردرد طحالی، سردرد صفاقی، سردرد رحمی و ...
- مهمترین و شایعترین آنها سردرد معدی است یعنی اختلالات معده با مکانیسمهای مختلف و به علت ارتباطات عصبی و .. باعث ایجاد سردرد می شود.
- این سردرد شیوع بسیار بالایی در بین بیماران مبتلا به سردرد دارد (حدود 51 درصد بیماران سردردی به صورت خالص یا ترکیبی با دیگر انواع سردرد مبتلا به آن هستند)
- علیرغم شیوع بالای آن، متأسفانه در کتابهای مرجع نورولوژی به آن اشاره نشده ولی در کتب مرجع طب سنتی مفصلاً بحث شده و به انواع 10گانه تقسیم و پروتکل های درمانی آن به صورت گسترده مطرح شده است.